

«Amur e dolur van gugent ensemen»

Co s'exprimivan ils inamurads pli baud?

DA CLAUDIA CADRUVI / ANR

■ Per schabetg è Silvana Derungs da da sin la tematica – charezza ed amur e sias expressiuns. La giuvna romanista ha cumenzà a fufragnar ed ha chattà raritads preziasas ed intginas vulgaritads dal stgazi da plets da pli baud. Dapi varga in onn lavura Derungs tar il Dicziunari rumantsch grischun (DRG) a Cuira. Per sa famigliarisar cun sia incumbensa ha ella l'emprim tranter auter gi da far excerpts, pia tschertgar expressiuns u modas da dir che n'èn anc betg registradas en las nundumbravilas stgatladas ed en las datotecas dal DRG. Tals excerpts fan ins cun cudeschs novs u cun gasettas. Derungs ha prendì sut la marelà il tschespet «Dunnas». En lez è ella stgarpitschada sur il pled «ovulaziun». Cura ch'ella ha endatà il pled, n'existeva anc nagin chavazzin per «ovulaziun» en la datoteca. Quai ha sveglià las mirveglias da la giuvna assistenta scientifica. Tranteren, sch'ella ha gi temp, ha ella perquai sfuignà en ils toms dal DRG ed en las milli stgatladas che cuntengnan ils plets rimnads.

Erecziun e vagina n'existan betg

L'emprim ha ella tschertgà plets dal corp e da la sexualitad, per exempel «erecziun». Il tom cun il bustab «e» dal 1972 enconuscha mo «l'erecziun d'ün ospidel circuitel vi Samedan» u la «erecziun d'ina casa per disturbai dil spert» en Surselva. Era sut il chavazzin «Scheide» ha Derungs chattà mo set cedels en las stgatladas: intgins cedels sa refereschon sin la nadira da vatgas, auters sin la taja per la spada ed in cedel cuntegna la circumscripziun pauc erotica «canal da comunicaziun». Tge eri cun ils Rumantschs da pli baud? Eran els mituns? U levon els simplamain mo far l'amur e s'empipavan da batralims?

Avant tschient onns cura ch'ils pioniers dal DRG – Robert de Planta, Florian Melcher e Chasper Pult – han tarmess ils questunaris en las regiuns rumantschas, avevan els vuli savair mintga detagl dal corp uman. «Ma ins po dir ch'els han chalà sut l'umbli e pir fatg vinavant tar las coissas», di Derungs. Perquai posseda il DRG en il questunari da Planta 16 chavazzins mo gia per il nas e sias

La romanista Silvana Derungs en ses biro tar il DRG.

FOTOS C. CADRUVI

parts, inclus palegna dal nas e mutschnegna, las genitalias dad um e dunna però n'han ils perscrutaders da la lingua a sias uras betg ristgà d'examinar.

Derungs ha tschertgà en autras funtaunas, tge plets ch'ins duvrava per l'amur e la sexualitad. Ella ha chattà material en la Crestomazia, en l'Atlas etnologic svizzer u en las Annalas. Ina schelta da sia raccolta ha la collavuratura preschentà en il referat «Amur e dolur – Lieb und Leid» ch'ella ha tegnì avant in mais a Cuira. En il referat è Derungs suandada pass per pass ils fastizis dal s'inamurar: l'emprim flirtar, lura bitschar, lura datti forsia in chanaster, etc.

Tschegnar e survegnir la pala

Tgi che vul ina marusa cumenza cun «flirtar» per duvrar l'expressiun d'ozendi.

Oz sco pli baud levon ins cun «flirtar» carmalar l'attenziun da la matta desiderada. «Far tottas tgosas» numnavan ils Surmirans questa activitad. Ils Sursilvans schevan «tschaghignar», «far bibi» u «tschittas da mats». A Sent aveva quai num «far gnecca». E sch'il giuven e la giuvna s'avischinavan in a l'auter e sa charsinavan avevi num «star a gnecca». Ma attenziun! En Surselva era «far gnecc» ina expressiun vulgara e pauc romantica, fa Derungs attent. I vuleva dir il medem sco oz «ficcar».

Sche flirts, flattims e compliments na faschevan nagin effect devi in chanaster. Sche la refusa aveva dad esser in pau pli recenta per ch'il giuven chapeschia il messadi, pudeva la matta era «dar in schierl» u «dar la pala». La giuvna scheva lura forsia a sia amia ch'ella na veglia quest giuven «gnanca per ün jat in stalla», «niancha per sdratsch avant esch» u en il mender cas «niencha pittüro».

Suenter in tal tractament e las nauschas blastemas pativa il pauper giuvens

sa chapescha. Il mal d'amur era per el sco da «perder las plemas». In auter endirava forsia anc pli fitg e sa sentiva sco in utschè ch'ins ha «tratg ora las alas». Per ina giuvna rufidada d'in marus eri sco sch'ins avess «taglià jò la tarscholla», «la marüschla» u gist l'entir «tschüff».

«Baubau da femnas»

Ma i dat – e deva – adina giuvens che na perdan betg uschè svelti il curaschi, pertge els èn inamurads sco «ün giat», «ün jal», «scu'n nar», «sc'ina rascha». Era giuvnas s'inamuran mintgatant «sco üna giatta» u «sco'na chogna». I po perfin capitar ch'insatgi «s'incarogna» ch'el sa desparscha da spir passiu. Per cletg peglia l'amur savens anc ina buna fin. Lura di la glieud, el ha «fatg si in'amitga», el «as metta aint con üna» u el ha «drizà marusa». El ha «fitgà cadeina» tuna main encuraschant.

Ina gronda schelta d'expressiuns ha Derungs chattà per quels umens e dunnas che han gugent variaziun e fan l'amur cun differentas persunas. Ils umens sur-

vegnan en quest cas il titel sco «boc da cumün» (Scuol), «baubau da femnas» (Scharans), «gialadeccal» (Val Müstair) u «letgatureras». A las dunnas dian ins «tgi-gisch», «chaval da somma», «sguragiunza», «caura da cumin» (Trun), «pastira da Camuns» (Lumbrein). Las expressiuns possedan tuttas in tif negativ, sulet «haver in cor sco in caz furau» intuna daplì chapientscha u simpatia.

Variantas da bitschar

En il referat «Amur e dolur» ha Derungs explitgà usits sco il «ir a mattauns» u las reglas da «sairas da saut». Era las cumpagnias da mats enconuschevan directivas co che giuvens e giuvnas aveva da sa depurtar sch'els levon vegnir ensemen.

Or da sias retschertgas prenda Derungs uss in u l'auter pled ch'ella less duvrar en l'avegnir en ses vocabulari activ. Il «gnetc» saja in da quests pled, di Derungs.

E forsia chatta in u l'auter lectur en la schelta da las expressiuns per «bütsch» u per «buna» ina variaziun inspiranta per il stgazi da plets da las atgnas amuraivladads. Ins pudev gea ina giada dar in «bunin», ina «betscha», in «bip», ina «bippa», ina «bunschina» u sco ils da Domat – cun brav temperament e ch'ins dauda lunsch enturn – in hazer «lop»?

Sabientschas, vardads e cus-segls per l'amur

Il DRG porscha ina ritga fontauna da proverbis. Intgins exempels:

Al Segner am chüra da l'amur veglia, da la giuvna am höl chüro. (S-chanf)

Amur e dolur van gugent insembel. Cun Zernez as maridaivan, cun Lavin as dispittaiven. (Susch)

Lamur vain scu'l leder illa not. (Schlarigna)

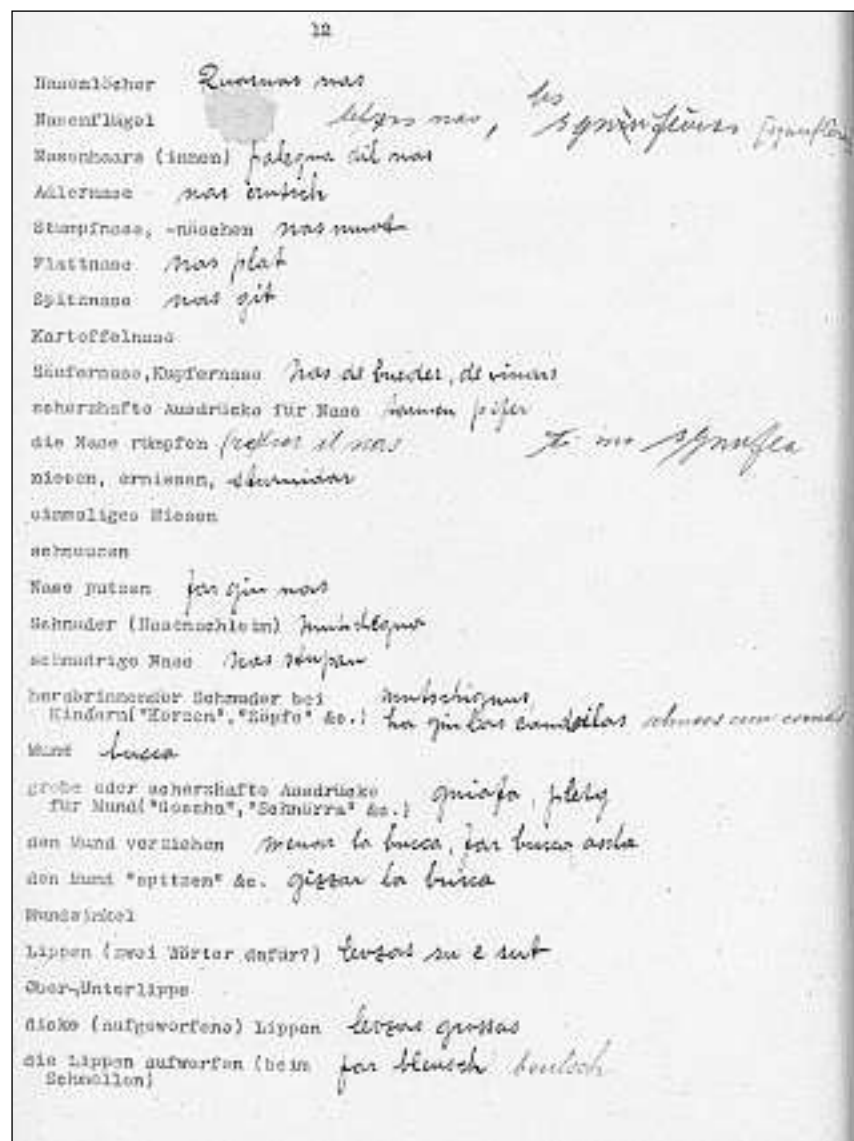
Lamur nun es pulenta.

Per vaccas mei en Lumnezia, a per femnas silla Cadi. (Flem)

Schi nu's ha que chi s'ama, as sto amar que chi s'ha.

Ün bütsch nu fa foura. (Zernez)

Ün bütsch vala tant cu ün patütsch. (Ardez)

Questunari Planta da Breil.

«Sgraflicher» e «sgualotter»? Tge vul quai dir? En mintga stgatlada sa chattan tschients da cedels. Sin dus cedels stat la resposta.